

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 90

הלכות תשעת הימים

משנכנס אב ממעטים בשמחה

משנכנס אב ממעטין בשמחה, מאחר וימים אלו הם ימי אבל על חורבן בית המקדש.

ומכיוון שימים אלו הם ימי פורענות, המליצו חכמים למי שיש לו דין עם נכרי, שישתמט ממנו בחודש אב, מפני שאז רע מזלם של ישראל והוא עלול להפסיד בדינו¹. ואמרו רבותינו 'זהויר וממעט בשמחה בימים אלו, יזכה לעשרה דברים שעתידי הקב"ה לחדש לעתיד לבוא'². ודין "ממעטין בשמחה" הוא אינו ברגש השמחה מצד עצמה, כיון שאם נולד לאדם בן זכר איך לא ישמח? וכן אם באה לאדם איזה בשורה טובה או שהרויח מעות וכיו"ב, ודאי שהאדם שמח מכך! אלא הכוונה 'ממעטין בשמחה' בדברים שביד האדם לעשות או שלא לעשות, וכגון מיעוט במשא ומתן ומסחר, מניעת לבישת בגדים חדשים וכן להימנע מלהתבדח וכיוצא³. אך שאר הדברים הגורמים קורת רוח או הנאה לאדם, לא נאסרו בימים אלו. כמו כן דין מיעוט בשמחה נאמר בתענוגות ומיני שמחה חיזוניים, אולם בעבודת ה' בתורה ובתפלה ובמצוות, וודאי שמצווה וחובה לעשותן בשמחה, ועל זה באה הפורענות "תחת אשר לא עבדת את ה' אלוךך בשמחה".

עיצוב פנים וכדומה. באופנים הבאים מותר לעסוק בבנין גם לאחר ראש חודש: קבלן גוי: אם הקבלן המבצע הוא גוי ושכרו אותו בקבלנות קודם ראש חודש מותר, כיון שהוא בונה על דעת עצמו, אך אם יכול לפייסו בדבר מועט תבוא עליו ברכה²³.

הרחבת דירה מחמת צפיפות: מותר להרחיב את הדירה לצורך משפחה ברוכת הילדים, אם ההרחבה היא דבר הכרחי ויש בה צורך²⁴. חשש סכנה: אם יש חשש סכנה כגון קיר הנוטה ליפול ואפילו חשש רחוק, מותר לחבנות בימים אלו²⁵. וכן מעקה או סורגים מותר וחובה להתקינם גם בימים אלו²⁶. בנייה לצורך מצוה: מותר לעסוק בבנין של מצוה, כגון לשפץ בית כנסת, מקווה, תלמוד תורה, ישיבה, ובפרט שהוא לצורך מצוה דרבים²⁷, ומותר אף ציור וסידור בבית הכנסת²⁸.

האם מותר לעבור דירה בימים אלו?

מותר להיכנס לדירה חדשה בתשעת הימים, שלא אסרו חז"ל רק לבנות בית של שמחה ולא לבוא לגור בו. אך את ברכת שהחינו ואת שמחת חנוכת הבית יש לעשות לאחר ט' באב, ואז ילבש בגד חדש ויברך ברכת "שהחינו"²⁹. ויש אומרים שרק באופן שיש חשש הפסד כספי של תשלומי שכירות שלא לצורך וכדו' מותר לעבור לדירה חדשה, אבל בלאו הכי אין כדאי משום דלא מסמנא מלתא³⁰.

האם מותר לשתול פרחים ולנטוע נטיעות בימים אלו, והאם מותר להדביק דשא סינטטי בחצר לנו? מראש חודש אב ועד התענית אסור לנטוע נטיעות של שמחה כגון אילנות שושנים ופרחי נוי וכדומה שהם דברים חשובים העשויים לעונג³¹, כמו כן אין

בד לצורך תשעה באב מותר לקנותן אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב, ולכתחילה יחדש אותם לפני תשעה באב ואם לא הספיק מותר לחדשם גם בתשעה באב¹². ויש לדעת שאף בגדים ישנים ומשומשים (יד שניה), אם הם חביבים עליו אסור לקנותם בתשעת הימים¹³.

איזה בגדים מותר לקנות בתשעת הימים?

קניית בגדים במחיר זול: מותר לקנות בירידים או במכירות סוף עונה (היסול) במחירים מוזלים, כיון שלאחר תשעה באב יתייקרו המחירים והרי זה כ'דבר האבד'¹⁴.

קניית בגדים לצורך מצוה: חתן וכלה שמתחתנים מיד לאחר ט' באב, מותרים בקניית בגדים לצורך החתונה גם לאחר ר"ח אב, כיון שהוא צורך מצוה¹⁵. אך כל זה בלבד שלאחר ט' באב לא יהיה מספיק זמן לקנות, אבל כשיש זמן לקנות אין להקל¹⁶.

מי שנתקלקלו בגדיו: אדם שנתקלקלו לו כל בגדיו או אבדו, מותר בקניית בגדים הנחוצים לו בלבד, ואפילו בחול המועד הותר לקנות בכהא גוונא.

בגד לצורך מתנה: מותר לקנות בגד לצורך מתנה כיון שאינו קונה לעצמו¹⁷. ויש מחמירים אף בזה¹⁸.

האם מותר לשפץ או להרחיב את הבית בימים אלו?

מ"ח אב ועד התענית ממעטים בבנין של שמחה¹⁹, וכל שאינו נצרך לדירתו אלא להרווחה בעלמא - אסור²⁰. כמו כן, אין לסייד או לצבוע את הבית מ"ח - ואילך ובכלל זה גם הדבקת טפטים וכדומה, אם לא שנתקלקל הסיד מחמת רטיבות וכדומה²¹. ובכלל זה יש לאסור כל שיפוץ שאינו צריך לדירה אלא לנוי ולהרווחה, וכגון החלפת חלונות ותריסים נאים, ארונות מטבח, וילונות, בניית פרגולה וכיוצא²². אבל מותר לתכנן בניית דירה עם מהנדס, אדריכל,

קנו חליפה לחתן קודם שלושת השבועות, האם מותר בתשעת הימים לשלוח את הבגדים לתיקון מכפלת או הצרה?

נהגו שלא למישי עמרא (פירוש שלא לעשות חוטים שתי מצמר) מ"ח אב, הטעם לאיסור הואיל ובטלה אבן השתייה בחודש זה, לכן אסרו לסדר חוטי השתי (שתי מלשון שתייה). וכל תיקוני בגדים נכללו באיסור זה, כיון שהשתייה היא תחילת המלאכה⁴. וטעם זה הוא אסמכתא בעלמא כיון שעיקר הטעם הוא מפני שיש בכך שמחה ואסרו גם תפירת נעליים⁵. וכן אין לתפור או לטרוג בגדים חדשים.

בגד חדש שעדיין לא נעשה בו תיקון מכפלת מעולם, אסור לתפור זאת בתשעת הימים, כיון שהוא כסיום תפירת בגד חדש⁶.

תיקון ותפירת בגדים משומשים בתשעת הימים, האם מותר?

מותר לתקן קרעים וכפתורים בבגדים וכן להניח טלאי על הבגד, ואף על ידי מכותנת תפירה ומעשה אומן, וכן מותר למכפלת מבגד ישן, כדי להאריך את הבגד או לקצר⁷.

האם מותר לקנות בגדים בתשעת הימים? ואיזה בגדים נכללים בכלל האיסור?

אסור לקנות בגדים חדשים מראש חודש אב, ואפילו אם אין דעתו לבלשן עד לאחר תשעה באב⁸. וכן בגדים שאינם חשובים כל כך ואין צריך לברך עליהם שהחינו, גם הם בכלל האיסור. הטעם לכך כיון שיש בקנייתם קצת שמחה דינם כתפירת בגדים וכמבואר בהלכה הקודמת⁹. ויש אומרים שאפילו בגד מצוה כמו ציצית גם הוא בכלל האיסור, אמנם אם אין לו ציצית אחרת מותר¹⁰.

וכן נעליים אסור לקנותם מראש חודש¹¹. אולם, נעלי

17 שו"ת ויברך דוד ח"א סימן עא.
18 אור לציון פכ"ו ה"ב.
19 שו"ע סימן תקנא סעיף א
20 משנ"ב ס"ק יב, בן איש חי דברים הל' ג, חו"ע עמ' קסז.
21 הגר"ש"א, הגר"ש וואזנר בקו' מבית לוי ח"ג עמ' כג.
22 הל' חג בחג עמ' לט.
23 משנ"ב ס"ק יב.
24 משנ"ב שם ס"ק יב, חו"ע עמ' קסז.
25 שו"ע סימן תקנא סעיף ב', משנ"ב סקי"ג.
26 בא"ח דברים ס"ג, כה"ח שם סקל"ב.
27 רמ"א סימן תקנא ס"ב.
28 בא"ח ש"א פרשת דברים ה"ג.
29 מקור חיים ס"ס תקנב, שו"ת לבושי מרדכי סימן ק, חו"ע עמ' קסח, אור לציון פכ"ו ה"א.
30 הגר"ש"א בהליכות שלמה פי"ד הערה לא, הגר"נ בס' קרא עלי מועד פי"ג ס"ג טעמא דקרא אות מ"א בשם החו"א זצ"ל.
31 שו"ע סימן תקנא ס"ב.

1 תענית כט ע"ב. שו"ע סימן תקנא ס"א.
2 כה"ח ר"ס תקנא בשם היפה ללב.
3 ערוך השולחן סימן תקנא ס"ה. וראה ביסוד ושורש העבודה סוף ש"ט רפ"ב.
4 ירושלמי הובא בב"י ובמשנ"ב סקמ"ח.
5 תרו"ד ס"ס קנ"ב, שו"ע סימן תקנא ס"ז.
6 הגר"ח קנייבסקי בשו"ת רבבות אפרים ח"א סימן שעג.
7 מועד לכל חי סימן י אות יח, כה"ח ס"ק קז, חו"ע עמ' רח, רש"ז"א בהלכ"ש עמ' תכב.
8 שו"ע סימן תקנא סעיף ז', משנ"ב סקמ"ט, חו"ע עמ' רח.
9 משנ"ב סקמ"ט, כה"ח ס"ק ק"ג, אור לציון פכ"ו ס"ב. וכ"מ בחו"ע עמ' רח. והטעם מבואר ביד אפרים שם.
10 כמו כן אין לקנות מצעים של מטה, מפת שולחן, מגבות, ומטפחות.
11 אג"מ ח"ג סימן פ.
12 שו"ע סימן תקנא סעיף ז'
13 כה"ח שם אות צ"ו וצ"ז, מ"ח אב, אור לציון פכ"ו ה"ב, אג"מ ח"ג ס"ס פ, חו"ע עמ' קסז.
14 יעב"ץ הב"ד בשע"ת.
15 פמ"א א"א ס"ק ז', משנ"ב סקי"א, אור לציון פכ"ו ה"ב, אג"מ ח"ג ס"ס פ, חו"ע עמ' קסז.
16 פמ"א א"א ס"ק יד, חו"ע עמ' קסז.
17 ראה במחצה"ש ס"ק ח וכו"כ בנטעי גבריאל פלב"ב סי"ג.

להדביק דשא סינטטי בימים אלו כדי בנין של שמחה שאסור בימים אלו. אבל מותר להשקות את הצמחים שבגינה ולטפל בהם בניכוש וגזיזים וניקיון הגינה ושאר דברים הנצרכים. וכל שכן אם זה מפריע לו למעבר או לכניסת אור, או אם הדבר מפריע לעוברים ושבים.

סגירת תנאים 'וארט', אירוסין ונישואין בתשעת הימים, האם מותר?

אין עושים נישואין מר"ח ועד התענית³², וגם בחור שעדיין לא נשא מעולם שמעיקר הדין מותר, מכל מקום המנהג להנעם בימים אלו משום שאין בהם סימן טוב³³. ומנהג האשכנזים שאין עורכים נישואין בכל שלושת השבועות³⁴, ונהגו לאסור נישואין גם אם נערכים ללא סעודה ושמחה. ומכל מקום, לכל הדעות מותר להחזיר גרושתו בימים אלו³⁵.

אירוסין הנערכים בלא סעודה מותר גם בתשעת הימים שמא יקדמו אחר³⁶, וכן שידוכין הנקראים "וארט" כלומר קשר החתן וכלה בכתבת 'תנאים', או בעל פה - מותר בכל ימי בין המצרים, ומותר להגיש מיני מרקחת ועוגות בזמן כתיבת התנאים שאין זה בכלל סעודה³⁷.

אכילת בשר ושתיית יין בתשעת הימים?

נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין או מיץ ענבים בתשעת הימים כיון שבטלו הקרבנות והנסכים³⁸. וגם בני ספרד נוהגים כן, למעט ר"ח עצמו שנהגו לאכול בשר³⁹, אך למנהג בני אשכנז אף בר"ח אסור⁴⁰, יש שנהגו היתר בשתיית יין בתשעת הימים, מלבד בסעודה מפסקת שאז אסור מדינא דגמרא⁴¹. ומנהג בני תימן להקל באכילת בשר בימים אלו חוץ מסעודה מפסקת וכדין הגמרא⁴², ויש שכתבו להתיר להם אף בארץ ישראל להמשיך במנהגם⁴³. אולם יש החולקים שכיון שעלו לארץ ישראל עליהם נהגו כמנהג ארץ ישראל ולהחמיר בזה⁴⁴. ולהלן יבוארו פרטים נוספים השייכים לאיסור אכילת בשר ושתיית יין בימים אלו.

האם מותר לאכול תבשיל שנתבשל יחד עם בשר, כגון תפוא' או אורז שנתבשלו בסיר אחד עם בשר?

תבשיל שנתבשל ביחד עם הבשר נהגו להחמיר שלא לאכול, אבל אם רק נתבשל בקדירה בשרית - מותר⁴⁵, וכן עוגה או תבשיל שמעורב בהן יין וניכר טעם היין - המנהג שלא לאכול⁴⁶, ויש חולקים ומתירים⁴⁷.

חולה אם יכול לאכול בשר לחיזוק הגוף?

חולה הסובל מחוסר דם או אדם חלוש הצריך לאכול בשר מותרים באכילת בשר אפילו בשבוע שחל בר⁴⁸, ואם די לו בבשר עוף, לא יקל בבשר בקר⁴⁹, והוא הדין במינקת שאם לא תאכל בשר יש חשש שזיק לתינוק⁵⁰.

קטנים שהגיעו לגיל חנוך, האם מותרים באכילת בשר?

האיסור לאכול בשר ולשתות יין נוהג גם בקטנים, אפילו שאינם בגיל שידועים להתאבל על חורבן ירושלים⁵¹, מכל מקום, אם אכילת הבשר נצרכת לבריאותם - מותר להאכילם בשר⁵². ויש אומרים שיש להתיר לקטנים אכילת בשר אף לאחר ראש חודש, כיון שעיקר הטעם אינו משום אבלות אלא משום ביטול הקורבנות וטעם זה אינו שייך בקטנים⁵³.

מי מהמוזמנים רשאים לאכול בשר בסעודת המצווה?

בסעודת מצוה כגון: מילה או פדיון הבן בעלי השמחה וכל השייכים לסעודה אוכלים בשר ושותים יין, דהיינו כל מי שהיה הולך לסעודה זו גם אילו היתה מתקיימת שלא בימים אלו, מחמת קורבה או מחמת שהוא אהבו, וכן נשים השייכות לסעודה ודרך להזמנים כולם מותרים באכילת בשר ושתיית יין. אבל בשבוע שחל בו אין לאכול בשר רק מניין מצומצם, דהיינו מלבד כל הקרובים הפסולים לעדות מחמת קורבה ומלבד בעלי המצווה מותר להוסיף עוד עשרה, כל שדרך בעל הסעודה להזמיןם בשאר פרטים משום רעות⁵⁴.

סעודת פריית יצחק לנוהגים לעשותה בליל המילה נחלקו הפוסקים אם מותר לאכול בה בשר, והעיקר לדינא להחמיר בזה⁵⁵.

האם בסעודת סיום מסכת מותר לאכול בשר, ומה הדין שאר המוזמנים?

סעודת סיום מסכת נחשבת סעודת מצוה ומותר לאכול בה בשר ולשתות יין⁵⁶, ואפילו שאר המשתתפים אם היו באים לסעודה זו אילו היתה מתקיימת בזמן אחר, וכן בני ביתו של בעל הסיום כולם מותרים לאכול בסעודה זו⁵⁷. ויש מי שהתיר לכל הקרואים משום קירבה ורעות, אף אם לא היו באים בזמן אחר⁵⁸.

אמנם, ההיתר לאכול בשר בסעודת סיום מסכת הוא רק למי שדרכו לערוך סעודת סיום מסכת, (אף שעושה בדרך כלל סעודה קטנה ובלתי בשר), אבל מי שאינו נוהג לעשות סעודה כלל - אסור לו לערוך סעודה זו בבשר ויין, אך אם מה שאינו עושה סעודה הוא מחמת עוניו ודוחקו ועתה קיבל תמיכה כספית לעשות סעודה, מותר לעשותה גם עם בשר⁵⁹.

סיום מסכת שמועיל לאכילת בשר ויין זה דווקא אם סיים מסכת בלימוד הגמרא, אך המסיים מסכת משניות אין זה מועיל אלא רק לעצמו ולא לאחרים⁶⁰. כמו כן, אין לסיים את המסכת ולהשאיר מעט כדי לעשות סיום דווקא בימים אלו⁶¹.

בערב שבת חזון, האם מותר לטעום מהתבשילים

הבשריים כדי לתקן את התבשיל או להוסיף מלח לפי הצורך?

מותר לטעום בערב שבת תבשילים של בשר שמבשלים לכבוד שבת, כיון שאין בזה כוונת אכילה אלא רק לשם "טועמיה חיים זכו"⁶². וכן בשאר ימות השבוע מותר לטעום מעט כדי להבחין אם יש בתבשיל טעם יין או טעם בשר (שאו היא מותרת לאוכלו), דמעת בשר לצורך טעימה בלבד אין בכך שמחה⁶³.

מי שטעה ובירך על מאכל בשרי, ונזכר שאסור לאכול בשר בתשעת הימים, מה יעשה?

מי שבירך על חתיכת בשר, ושוב נזכר שבמים אלו אין לאכול בשר, יטעם מעט מן הבשר, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, שאין בטעימה כזאת לא משום שמחה ולא משום ביטול המנהג⁶⁴.

בשר הנשאר משיירי השבת, האם מותר לאוכלו בסעודה רביעית?

יש שכתבו להחמיר שלא לאכול מהבשר שנשאר מסעודת השבת גם לצורך סעודת מלווה מלכה⁶⁵. אולם הרבה פוסקים כתבו להקל בזה לצורך סעודת מלווה מלכה, כיון שעדיין יש בה מהארת השבת⁶⁶. ויש שהתירו לאכול את הנותר משבת אף בשאר ימי החול⁶⁷.

מה המנהג לגבי שתית יין של הבדלה?

מותר לשתות יין של הבדלה במוצאי השבת. ובני אשכנז נוהגים להחמיר שלא לשתות את היין, אלא נותנים לקטן שהגיע לחינוך ועדיין אינו חש בצער ירושלים⁶⁸. ובמקום שאין קטן מותר לשתות בעצמו⁶⁹, וכשנותן לקטן לשתות אין צריך המבדיל לשתות כלל מהכוס⁷⁰, ויש להקפיד שהקטן ישתה רוב כוס⁷¹. אמנם אם עשה הבדלה על דעת שהקטן ישתה את הכוס ואח"כ התחרט הקטן ולא רצה לשתות, צריך המבדיל לברך שוב בפה"ג כיון שלא היה בדעתו לשתות מהכוס⁷². ואם אין לו אלא בת שהגיעה לגיל זה, ישתה בעצמו כיון שנהגו שאין הנשים ושותות מהבדלה⁷³.

השנה שתשעה באב חל ביום ראשון, האם יש בשבוע שלפניו דיני שבוע שחל בו?

נחלקו הפוסקים שכאשר יום תשעה באב חל ביום ראשון (כמו השנה), או כשחל בשבת ונדחה ליום ראשון, האם נוהג בשבוע שלפניו כל דיני שבוע שחל בו, ולהלכה כתבו הפוסקים להקל בזה⁷⁴. ונכון להחמיר ולהימנע מתספורת וגילוח בשבת זו כדי שיכנסו ליום בתענית כשהם מנוולים⁷⁵, ומנהג אשכנז להחמיר בכל הדברים מר"ח אבי⁷⁶, ומכל מקום יש בזה נפק"מ אף לדבריהם לגבי קטנים שלא החמירו בהם אלא בשבוע שחל בר⁷⁷.

54 רמ"א סימן תקנא ס"ו, ומשנ"ב שם.
55 חזו"ע תענית עמוד קצו, ילקוט יוסף עמוד רס.
56 רמ"א שם ס"ו, ובי"ד סימן רמ"ו סכ"ו
57 מ"ב שם ס"ק עג, עה.
58 יב"א ח"א סימן כו אות ח'
59 יב"א ח"א סימן כו אות ז'
60 אור לציון שם, הגריש"א באשרי האיש ח"ג פנה"ה אות יד, יב"א ח"א סימן כו אות י.
61 עיין עוד משנ"ב ס"ק עג.
62 אור לציון ח"ג סימן כו אות ד, מבית לוי ח"ג עמ' מט בשם הגר"ש וואזנר, חזו"ע עמ' קעה, ובשרית התעוררות תשובה ח"ב סימן קסט כתב להתמיר שלא לבלוע אלא רק לטעום ולפלוט.
63 שער הציון ס"ק סח.
64 שדי חמד אסיפת דינים מערכת בין המצרים סימן א אות ב, חזו"ע עמ' קעד.
65 שערי תשובה שם סעיף ט, חזו"ע (קרא עלי מועד פ"ה הערה ב), אגרות משה אור"ח ח"ד סימן כא אות ד.
66 כה"ח ס"ק קמז בשם המועד לכל חי ס"ב, יפ"ל ח"ב סק"ו, קול אליהו סימן מה, הגר"ח מוולאז'ין (קרא עלי מועד שם).
67 חזו"ע עמ' קעז ויב"א ח"א סימן מ'.
68 שו"ע ורמ"א סימן תקנא סעיף י'.
69 רמ"א שם.
70 ושונה מכל ברכת הנהיגן משום דהוי מצוה ומועיל בזה ערבות.
71 משנ"ב שם ס"ק ע.
72 הגרא"ל שטיינמן זצ"ל, ועי' שלמי תודה בין המצרים עמ' ל"ד.
73 אשרי האיש ח"ג עמ' תסח בשם הגרי"ש אלישיב.
74 שו"ע סימן תקנא סעיף ד בדעת הסתם, בא"ח דברים הלכה יב, אור לציון פכ"ז ה"ו, חזו"ע עמוד רכג.
75 ב"ז בשם הכל בו ועוד ראשונים שהיו גוערים מאד במי שהסתפר, בא"ח שם, אור לציון שם.
76 רמ"א שם, שעה"צ סק"מ.
77 משנ"ב סימן תקנא ס"ק פב בשם החיי אדם.

32 שו"ע סימן תקנא ס"ב, ועיין עוד שו"ת יב"א ח"ו אור"ח סימן מג.
33 שדי חמד ח"ו מערכת בין המצרים סוס"ב, חזו"ע עמוד קמ.
34 רמ"א שם, וכ"כ הבא"ח שם ה"ד.
35 משנ"ב ס"ק טו, יח.
36 שו"ע סימן תקנא ס"ב.
37 משנ"ב סקט"ו, כה"ח סקל"ח.
38 שו"ע סימן תקנ"א ס"ט וס"ו, משנ"ב סקנ"ה, בא"ח דברים הט"ו, ילקוט נוסף תענית עמוד רנה.
39 כה"ח שם ס"ק קכ"ה וקכ"ו, חזו"ע עמ' קסט, קעב.
40 משנ"ב סימן תקנא ס"ק נה, וביאר כה"ח שם ס"ק קכה שאף שר"ח הוא יום שמחה, ר"ח אב שונה שהוא ר"ח הפורענות, וגם שנסתלק בו אהרון הכהן.
41 פרי האדמה ח"ד דף ח', שו"ת מע"ב בין המצרים סימן א אות ב, חזו"ע עמ' קעד.
42 ספר ויצבור יוסף בר ח"ד עמוד קגג.
43 אול"צ ח"ג פרק כו אות ג.
44 ילקו"י עמוד רנו.
45 משנ"ב ס"ק ט"ו, חזו"ע קע קעג.
46 מנהגי מהר"ל, שו"ת שבה"ל ח"ט סימן קל"ב אות א.
47 לסק ישר בשם מהר"א, תשובות והנהגות ח"ב סימן רנט, ולמנהג בני ספרד נתפשט המנהג להתיר שתית יין בימים אלו, ואין נפק"מ בדיון זה רק לנוהגים להחמיר בשתיית יין, חזו"ע עמוד קעג-קעד.
48 עי' רמ"א עמ' ט', משנ"ב סק"א.
49 שדין עוף קל יותר כיון שלא היו מקריבים ממנו קרבן, ועוד שאין שמחה אלא בבשר בהמה, מג"א ס"ק כה, משנ"ב ס"ק ט, אור לציון ח"ג פכ"ז תשובה ו.
50 משנ"ב ס"ק ט"ד, אור לציון פכ"ז ה"ו, חזו"ע עמ' קצג.
51 משנ"ב סק"ע, כה"ח ס"ק קנ"ה, גדולת אלישע סק"ג, אך לקטנים ביותר אין איסור כלל באכילת בשר, הגר"ש וואזנר בספר קרא עלי מועד פ"ה ס"ק יא.
52 ערוה"ש סכ"ו, שו"ת דברי יציב ח"ב סימן רל"ו.
53 אור לציון ח"ג פכ"ז סעיף ו"ז, יב"א ח"א ח"ט סימן נ', ודעת הגר"ש אלישיב הלכות ומנהגי בין המצרים עמוד עג, אשרי איש ח"ג פס"ט אות כח, שבזמנו אפשר להקל לתת לקטן עד גיל תשע בשר עוף או תבשיל של בשר, כיון שדברים אלו אסורים רק מצד חומרא, ולא החמירו זאת על ילדים שלא הגיעו לכלל אבלות.